

Na corona

Wim Derksen wil desgevraagd best vooruitblikken op de tijd dat het coronavirus onder controle is, maar dan wel in de vorm van vragen die we niet moeten vergeten te stellen. Hij kan het niet laten toch ook een paar voorspellingen te doen: 'Ik verheug me op alle nieuwe kennisdirecties die de komende jaren weer binnen departementen zullen ontstaan.'

WIM DERKSEN

Socioloog, hoogleraar bestuurskunde

De coronacrisis is in volle gang. We zitten er middenin – of zitten we nog maar aan het begin? We weten het niet, maar ooit zal het over zijn. En dat roept bij velen de vraag op wat er dan anders zal zijn. Wat gaan we anders doen, wat gaan we niet meer doen? Het is kof-fiedik kijken, het is speculatie. Maar daarom niet minder boeiend.

Er zijn meer mensen die op dit moment aan het speculeren slaan. Ik zie veel wensdenken. Mensen die denken dat na corona (NC) eindelijk duidelijk wordt dat ze altijd al gelijk hadden. Dat de ongelijkheid in de wereld eindelijk zal verdwijnen, dat het milieu eindelijk zal worden beschermd. Vergeet het. Ook NC leven we in een kapitalistische samenleving met licht democratische trekjes.

Als er NC veranderingen optreden, dan zijn het veranderingen die zich voor corona (VC) al aandienen. Veranderingen die door de crisis een extra impuls hebben gekregen. Bijvoorbeeld omdat in de crisis eindelijk het broodnodige draagvlak ontstaat voor fundamentele veranderingen. Ik formuleer voorzichtig enkele hypothesen voor economie, samenleving en overheid (voorzover dat onderscheid valt te maken).

2020 zal onvergelykbaar zijn met 2008. De economische klap van het coronavirus zal veel groter zijn dan de klap van de kredietcrisis van 2008. Let wel, de economie stond al op omvallen. De hoogconjunctuur had al (veel) te lang geduurd. Brexit was uiteindelijk nog geen goede aanleiding, de handelsoorlog tussen de Verenigde Staten en China werd net op tijd getemperd, maar met corona duiken we een hele diepe recessie in. Besef wel dat tijdens de kredietcrisis iedereen doorwerkte, zij het dat veel mensen werden ontslagen. Nu sluiten kroegen, restaurants, winkels, ligt Schiphol bijna stil, hebben de NS een verlies van 85% in de spits, zijn er geen files meer, en sluiten veel bedrijven tijdelijk of definitief hun poorten. Conclusie: het duurt jaren voordat we weer het welvaartsniveau van VC hebben bereikt.

We doen nu nog rustig boodschappen op basis van ons huidige uitgavenpatroon. Maar dat zal ongetwijfeld snel veranderen als onze inkomens, onze uitkeringen, onze pensioenen drastisch naar beneden gaan. Daarbij ontstaat een vicieuze cirkel. Omdat wij minder verdienen, moet de overheid bezuinigen en daarom komen straks allerlei voorzieningen onder

druk te staan. Tenzij we anders tegenover de overheid gaan staan.

Er is meer: de economische structuur zal veranderen. Veel winkels hadden het al moeilijk. Na corona zullen hele winkelstraten zijn verdwenen. De Kempenaerstraat in Oegstgeest, waar ik vlakbij woon, zal nog bestaan uit één Albert Heijn. En het e-shoppen zal een sprong maken. We gaan de komende maanden massaal online winkelen. En dat zullen we niet meer verliezen.

Ook de manier van werken zal veranderen. Het is bijna komisch om te zien hoe iedereen nu (eindelijk) uitvindt hoe je het beste op afstand kan vergaderen. Het blijkt dat we het nooit goed hebben geprobeerd. Er bestaan fantastische apps die al die reizen straks echt overbodig maken. Thuiswerken en beeldbellen worden het echte nieuwe werken. Er zijn dus straks veel te veel kantoren. Op de Zuidas gaan we wonen.

Misschien gebeurt er nog iets veel fundamentele. Het is duidelijk dat er nog maar weinig mensen zijn die corona afdoen als gedoe en gezeur en massapsychologie. Veel mensen maken zich oprecht zorgen. Veel mensen voelen de angst voor de eigen gezondheid. Om het dramatisch te verwoorden: wordt al dat hollen om geld en carrière straks minder belangrijk in het aangezicht van de dood?

Samenleving

Het is nog zeer onduidelijk hoeveel mensen corona niet zullen overleven. Laten we beseffen dat het in Nederland op dit moment (8 april) nog steeds 'maar' om ruim 2000 corona-doden gaat. Maar de cijfers lopen snel op. Het hoeft niet te verbazen als dat er uiteindelijk 20.000 blijken te zijn. Dat zullen vooral ouderen zijn. Natuurlijk: ook veel ouderen die anders in 2021 overleden waren. Maar de verrijzing krijgt NC toch een andere kleur.

Nog interessanter is of de mensen die het hebben overleefd voor een nieuwe babyboom zullen zorgen. Ook dat zou me niet verbazen. Nadat Jaap van Dissel het einde van corona

heeft afgekondigd, storten we ons massaal eerst op de terrassen om daarna in bed het nieuwe leven te vieren. Voor veel echtparen zal deze coronatijd de druppel zijn. Niet alleen zal het aantal geboortes NC stijgen, maar ook het aantal echtscheidingen.

Nee, ik geloof niet dat we kroegen en restaurants zullen overslaan NC. Er zullen inmiddels wel veel kroegen en restaurants failliet zijn gegaan. Maar dat is een probleem van de markt.

Ook na corona leven we in een kapitalistische samenleving met licht democratische trekjes

Gaan we wel weer massaal het vliegtuig in? Ook als er een reële angst is dat het virus elders nog niet is uitgedoofd? En als het wel is uitgedoofd, gaan we dan weer op een strand in Thailand liggen, of zal de globalisering echt op zijn retour zijn? Angstige mensen gaan niet ver van huis.

Ook in het algemeen zullen vragen gesteld worden bij de blijdschap waarmee de globalisering de laatste vijftig jaar is ontvangen. En dat is veel fundamentele. Natuurlijk, er werden al veel vragen gesteld bij de globalisering. Dat we eindeloos rondvliegen om wereldwijd onderdelen te verzamelen van een auto die weer ergens anders moet worden verkocht. Een globalisering die bovendien vooral ten goede is gekomen aan de mensen die het al goed hadden. Voor mij is dat een van de grote vragen: komt er een stop op die onbeheersbare globalisering?

Ik wil wel verder gaan. Krijgen grenzen weer een grotere betekenis, nu we zo op onszelf zijn teruggeworpen? Het is in ieder geval opvallend dat Mark Rutte tijdens corona lei-

dinggeeft en dat we nauwelijks geïnteresseerd zijn in wat Ursula von der Leyen in Brussel te berde brengt. Nog iemand iets van Frans Timmermans gehoord? Corona is op zijn minst geen antistof tegen nationalisme. Grenzen en naties zullen weer belangrijker worden. En het zal de eerste crisis zijn waaruit Europa niet sterker maar zwakker tevoorschijn komt. In de diepe crisis waarin onder andere Italië zal verdwijnen wordt het project van de euro definitief afgeblazen. Zonder politieke unie was de euro op termijn ten dode opgeschreven. En NC is die politieke unie naar verwachting geheel uit zicht.

Met een nieuw accent op de eigen natie zal het debat over immigratie sterk veranderen. De eerste jaren mag nog niemand binnen omdat hij mogelijk drager van het virus is. Daarna zal verder een halt worden toegevoerd aan de instroom van migranten. Ook zal de discussie over de 'leitkultur' worden beslecht. In ons land gelden onze normen. Integratie vraagt meer dan voorheen dat landen hun eigen cultuur woorden gaan geven.

Nog twee boeiende vragen: gaan we wennen aan de rust? De stille straten, de stille treinen, het wegvallende vliegtuiglawaai. Geen Formule 1 in Zandvoort. Geen EK, geen Eurovisie Songfestival. En zelfs Albert Heijn is na het hamstereven stilgevallen, zeker aan het einde van de dag. Gaan we straks meteen weer door met de haast en het lawaai, of willen we dat niet meer?

En ten slotte: de solidariteit is ontroerend. De zingende mensen in Italië, de klappende mensen in de steden in Nederland, als steunbetuiging voor alle dappere helpers in de zorg. Zijn we dat straks allemaal weer vergeten, of zou er iets blijven hangen? Of betrap ik mezelf hier op het wensdenken dat ik eerder nog had afgezworen?

Overheid

Zeven miljoen mensen schakelen in als Mark Rutte de natie toespreekt. Het was de eerste keer sinds Joop den Uyl in de oliecrisis dat de premier ons weer allen toesprak. Dat hoort

bij een crisis, maar het stond wel haaks op het geleuter in de bestuurskunde dat de overheid 'maar een van de partijen is' en het geleuter van Ronald Plasterk dat de representatieve democratie minder belangrijk is dan de 'doedemocratie' (hij bedoelde daarmee dat we het moeten toejuichen als burgers zelf maatschappelijke problemen gaan oplossen). Daarvoor hadden we al een decennium gediscussieerd over de vraag 'overheid of markt?'. Leidt corona tot een revitalisering van de overheid? Of is ook dat wishful thinking van mijzelf?

Terwijl een paar maanden geleden de boeren optrokken naar Bilthoven om het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) een kopje kleiner te maken, volgen regering en parlement nu nauwgezet elk woord en elke beweging van het RIVM. Het lijkt soms alsof het RIVM de bestrijding van de uitbraak van corona van de regering heeft overgenomen. Natuurlijk herhaalt Jaap van Dissel steeds weer dat het slechts om adviezen gaat. Maar het ziet er anders uit. Bovenal is kennis weer heel belangrijk en onomstreden voor het beleid. Als mensen angstig worden willen ze zichtbaar wel naar de feiten luisteren.

De overheid heeft jaren haar best gedaan om te bezuinigen op de interne kennis. Niet op de Rijkskennisinstituten, maar op de kennis binnen de departementen. Ik vermoed dat velen binnen de overheid in deze maanden beseffen hoe belangrijk kennis is voor een overtuigend beleid. Ik verheug me op alle nieuwe kennisdirecties die de komende jaren weer binnen departementen zullen ontstaan. Overigens, wie wil in een zo complexe samenleving nu zonder kennis door het leven gaan?

De populisten hebben er het laatste decennium een dagtaak aan gehad om alle kennis belachelijk te maken. Wordt corona daarmee hun val? Je ziet nu al de wanhoop bij Wilders en Baudet om nog een eigen geluid te laten horen. Maar of de populisten daadwerkelijk weer een randverschijnsel zullen worden (Baudet als Boer Koekoek), hangt af van die kwestie die ik eerder aanraakte: hoe gaan de andere partijen om met grenzen en leitkultur?

Ik vermoed dat VVD en CDA die ruk naar een duidelijk begrensde natie met liefde zullen maken. De toekomst van links zal sterk afhangen van de vraag of links voorop zal durven gaan in het verwoorden van de normen en waarden waarvoor het in dit land wil staan. Dat gaat over de democratische rechtsstaat, de gelijkheid tussen mensen, de vrijheid van meningsuiting, de voorrang van statelijke

---

De NS zijn inmiddels efficiënt genoeg om weer terug te gaan naar de staat

---

normen boven religieuze normen, solidariteit en kansengelijkheid, het landschap. Over het land waarin wij ons thuis voelen en waarvoor we eeuwen hebben gestreden.

Terug naar de 'kleinere onderwerpen'. De kans is groot dat die zeurende discussie over 'overheid of markt' NC in de zorg een stille dood zal sterven. Terwijl we allemaal zo ongelofelijk afhankelijk zijn van de zorg, is het toch lachwekkend om te bedenken dat de zorg 'winst' moet maken. In ziekenhuizen

hoort het te gaan om goede zorg en niet om aandeelhouders. Stop ermee! De zorg gaat NC weer terug naar de publieke sector. Maar ook op andere terreinen zal dat geneuzel over marktwerking in de publieke sector voorbij zijn. De NS zijn inmiddels efficiënt genoeg om weer terug te gaan naar de staat. Corporaties behoren niet te worden uitgemolken door de staat, maar behoren een bloeiend onderdeel te zijn van de staat. In de energievoorziening behoort de overheid leidend te zijn. En ik verlang dat de PvdA ook in dit debat leidend zal zijn.

En natuurlijk zal het niets verbazen als de salarissen in zorg, politie en onderwijs NC meteen fors worden opgetrokken. Het kan toch niet waar zijn dat juist de mensen met 'vitale' beroepen het minste verdienen in een samenleving? Deze crisis heeft in ieder geval duidelijk gemaakt welke mensen dat zijn.

Als we straks met onze vlaggetjes en onze toeters op de Dam en op de andere dorpspleinen staan om te vieren dat corona is overwonnen, dan zullen we blij zijn en veel drinken. Dan zullen we blij zijn dat de kroegen weer open zijn. Maar hoeveel aandacht zullen we dan nog hebben voor de andere grote maatschappelijke problemen die nu even zijn blijven liggen. Klimaat, stikstof, weet u nog wat dat is?